

درس فارغ فقه استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: نکاح

تاریخ: ۱۷ فروردین ۱۳۹۷

موضوع جزئی: مسأله ۱۴- تکلمه: راههای دیگر جلوگیری از بارداری - کیفیت انعقاد نطفه

مصادف با: ۳۰ رجب ۱۴۴۰

سال اول

جلسه: ۹۰

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

تکمله مسأله ۱۴. راههای دیگر جلوگیری از بارداری

قبل از تعطیلات درباره عزل و جواز یا حرمت آن به تفصیل بحث کردیم؛ نهایتاً به این نتیجه رسیدیم که ادله حرمت عزل وافی به مقصود نیست و نمی تواند حرمت را ثابت کند. وعده دادیم که به مناسبت بحث از عزل، درباره اموری که به نوعی ملحق به عزل می شوند و می توانند بعضاً مشمول این ادله قرار گیرند، بحث کنیم.

عزل در واقع یک راه جلوگیری طبیعی از بچه دار شدن است. چون عزل عبارت است از «اخراج الآلة و افراغ المنی خارج الرحم»؛ اینکه منی را بیرون از رحم قرار دهد. قهراً وقتی منی در داخل رحم زن قرار نمی گیرد، این باعث می شود که نطفه منعقد نشود و نهایتاً بچه ای به دنیا نیاید و تکون پیدا نکند. این یک راه برای جلوگیری از بارداری است که اصطلاحاً به آن جلوگیری طبیعی می گویند. اما راه های دیگری هم برای جلوگیری از بارداری و عدم تولد و تکون فرزند وجود دارد که بسته به اینکه در چه مرحله ای این جلوگیری اتفاق بیفتند، ممکن است احکام آن فرق کند.

کیفیت انعقاد نطفه

قبل از اینکه ما وارد بررسی فقهی این راه ها شویم، ابتدائاً یک مرور اجمالی بر این راه ها و طرق می کنیم که اولاً این راه ها و طرق را بشناسیم و آن گاه بررسی کنیم که آیا این راه ها از نظر شرعی ممنوع است یا خیر. قهراً این مطلب براساس نظر کارشناسان و اهل فن باید به صورت یک گزارش ارائه شود؛ ما نه متخصص هستیم و نه می توانیم درباره این اموری حرف بزنیم. این مسأله تقریباً جنبه موضوع شناسی دارد که اجمالاً شما نیز باید با آن آشنا شوید. برای اینکه ما این راه ها را بیان کنیم، اجمالاً یک اشاره ای به عنوان مقدمه در مورد بارداری و اینکه چگونه و با طی چه مراحل زن باردار می شود، باید آشنا شویم. برای تفصیل مطلب باید با مراجعه به کتاب های تخصصی مراجعه کنید؛ اما خیلی اجمالی و به عنوان مقدمه عرض می کنم.

یک نطفه از تلقیح یا آمیختگی و امتزاج اسپرم که در منی مرد موجود است و تخمک که در لوله های متصل به رحم زن تولید می شود، به وجود می آید. امتزاج و اختلاط این دو — یعنی اسپرم و تخمک — زمینه را برای باردار شدن زن فراهم می کند. رحم زن به طور کلی از نظر شکلی مانند یک مثلی است که در انتهای آن دو لوله به آن متصل است؛ دهانه رحم نسبت به قسمت بالای رحم از عرض کمتری برخوردار است؛ مثل یک مثلث یا یک مخروط است و اسپرم از دهانه رحم وارد فضای رحم می شود و از این فضا عبور می کند و در قسمت بالایی رحم که دو لوله در طرفین آن هست، در آن لوله ها با تخمکی که در زن در یک دوره زمانی مشخص ایجاد می شود، با هم مخلوط می شوند.

به طور کلی در بانوان هر ماه یکبار تخمدان‌ها یک تخمک آزاد می‌کنند. این تخمک‌ها این قابلیت را دارند که با مخلوط شدن و لقاح با اسپرم، تبدیل به بچه شوند. این تخمک‌ها معمولاً بین ۱۲ تا ۱۷ روز بعد از پایان دوره قاعدگی آزاد می‌شوند. اگر قبل از آن اسپرمی موجود باشد یا در این حین اسپرمی با این تخمدان‌ها برخورد کند و شرایط فراهم باشد، نطفه تشکیل می‌شود. لذا در اواخر ایام بعد از طهر و قبل از قاعدگی دوره بعد، امکان آزاد شدن تخمک یا امکان لقاح بین این تخمک و اسپرم، کمتر است؛ یعنی امکان بارداری در یکی دو هفته بعد از دوره قاعدگی بسیار بیشتر است تا دوره پایانی طهر زن.

این تخمک‌ها که در لوله‌های متصل به رحم ایجاد می‌شوند، گویا به انتظار لقاح هستند تا این اسپرم وارد دهانه رحم شود و فضای میانی رحم را طی کند و در لوله‌های رحمی با آن تخمک‌ها لقاح کند. خاصیت فیزیولوژیکی رحم به نحوی است که این اسپرم‌ها را به سمت فوقانی رحم هدایت می‌کند و اینها وارد این لوله‌ها می‌شوند و لقاح در درون این لوله‌ها صورت می‌گیرد. تا زمانی که هنوز لقاح صورت نگرفته، نطفه‌ای در کار نیست؛ یک موجود سلولی به نام اسپرم و یک موجودی که به نام تخمک شناخته می‌شود؛ وجود دارند که یکی را مرد تولید می‌کند و یکی را زن. وقتی بین اینها لقاح صورت می‌گیرد، به آن نطفه می‌گویند. ما دیگر خیلی وارد بحث‌های ریز و تخصصی نمی‌شویم؛ اما بعد از تشکیل نطفه، این مجدداً به سوی فضای رحم هدایت می‌شود و به جداره رحم چسبندگی پیدا می‌کند. فاصله لقاح تا زمانی که این نطفه به جداره رحم چسبندگی پیدا می‌کند، تقریباً دو هفته است؛ دو هفته طول می‌کشد که تا بعد از تشکیل نطفه، از لوله‌ها به سمت فضای رحم برگردد و آنجا به جداره رحم چسبندگی پیدا کند. از نظر پزشکی به چسبیدن نطفه به بدنه و جداره رحم، لانه‌گزینی می‌گویند. از زمان تشکیل نطفه تا زمان لانه‌گزینی، این یک موجود زنده است که نیازمند تغذیه است. بالاخره هر موجود زنده‌ای نیاز به تغذیه دارد. تغذیه نطفه در این مدت دو هفته از ذخیره غذایی درون خود سلول‌هاست؛ در خود سلول‌ها یک ذخیره غذایی وجود دارد که خودش را تغذیه می‌کند.

بعد از اینکه این چسبندگی به جداره رحم اتفاق افتاد و لانه‌گزینی صورت گرفت، آن‌گاه این نطفه شروع می‌کند به تشکیل جفت. شنیده‌اید بچه‌ای که به دنیا می‌آید، می‌گویند جفت دارند؛ این یک چیزی است که او را به بدن مادر متصل کرده است که بعد از تولد این جفت را جدا می‌کنند. این جفت بعد از چسبیدن نطفه که تقریباً بعد از دو هفته از تشکیل نطفه اتفاق می‌افتد، توسط خود نطفه ایجاد می‌شود. از این مرحله به بعد، تغذیه این نطفه بوسیله این جفت است. جفت در واقع یک وسیله ارتباطی و اتصال بین این نطفه و مادر است. دیگر از این به بعد شروع می‌شود به ارتزاق از ذخایر غذایی مادر. این کم‌کم شروع می‌کند به رشد کردن. در اصطلاح قرآنی و دینی یا به تعبیری فقهی تا یک مرحله‌ای نام این را نطفه گذاشته‌اند از زمانی که لقاح صورت می‌گیرد تا حدود ۴۰ یا ۴۵ روز، به این نطفه می‌گویند. از حدود ۴۰ روزگی تا ۸۰ روزگی به آن علقه می‌گویند. از ۸۰ روزگی تا ۱۲۰ روزگی را مضغه می‌گویند. در پایان چهارماهگی روح در این شیء دمیده می‌شود و طبیعتاً احکام خاصی برای این موجود قبل از دمیده شدن روح و بعد از دمیده شدن روح وجود دارد.

وسایل و تجهیزات جدید پزشکی بخشی از اینها را در این مراحل قابل رؤیت کرده است. اینکه مثلاً در چهل روز اول، چهل روز دوم و چهل روز سوم این چه هیأت و شکلی دارد، اینها تقریباً نشان داده شده است. این اواخر است که تقریباً یک

شکل و شمایل انسانی پیدا می‌کند. تازه وقتی به چهارماهگی می‌رسد، شاید این موجود یک یا دو سانتی‌متر باشد که بعد به مرور رشد او سریع‌تر می‌شود و اجزای بدن او کامل می‌شود.

به هر حال آنچه که باعث می‌شود یک موجودی به نام انسان تکون پیدا کند، از لقاح اسپرم مرد و تخمک زن محقق می‌شود. مجموعه این مراحل را اگر بخواهیم فهرست کنیم که بعد به حسب فهرست اینها ببینیم دخل و تصرف‌ها و ایجاد موانع در کدام یک از این مراحل صورت می‌گیرد، آن وقت است که ما می‌توانیم مسأله را به نحو واضح‌تری مورد بررسی قرار دهیم. اولین عامل، وجود اسپرم است. اسپرم باید باشد تا در درون رحم قرار گیرد و به سمت لوله‌ها حرکت کند و آنجا لقاح صورت گیرد و دوباره به داخل رحم برگردد و لانه‌گزینی محقق شود. عامل دوم این است که تخمک زن باید تولید شود. تخمک زن باید موجود باشد تا این لقاح صورت گیرد.

بر این اساس، برخی از موانعی که بر سر راه تکون فرزند وجود دارد، مربوط به مرد و برخی موانع مربوط به زن است. عزل در واقع یک راه ساده و طبیعی برای اختلال در این مسیر است. وقتی کسی عزل می‌کند، در واقع منی که موجود است و در آن اسپرم هست را اساساً داخل در رحم قرار نمی‌دهد تا بخواهد تا آن مسیر طی شود و تبدیل به نطفه شود.

اما قبل از این، یک راه دیگری نسبت به مرد وجود دارد و آن این است که اساساً نگذارند اسپرم در او تولید شود یا اگر اسپرم در او تولید می‌شود، وارد در منی و مجرای طبیعی خودش قرار نگیرد. اینها راه‌هایی است که الان در دنیا به عنوان راه‌های کنترل جمعیت و تنظیم خانواده از آنها استفاده می‌شود. شاید در قدیم الایام به این شکل این بحث‌ها مطرح نبود؛ آنچه در گذشته مطرح بود و شاید هم عمدتاً جنبه مجازات داشت، چیزی به نام آخته کردن بود. آخته کردن اشکال مختلفی داشت ولی معمولاً در آوردن و کوبیدن بیضه‌ها و از بین بردن امکان بچه‌دار شدن بود.

اما به مرور زمان و با پیشرفت علم، راه‌هایی پیدا شده که هم در مردان و هم در زنان مانع این لقاح شود؛ مثلاً بستن لوله مردان که به آن وازکتومی می‌گویند. وازکتومی یک راهی است که لوله‌های انتقال اسپرم را به منی می‌بندند. اینها را اجمالاً بررسی خواهیم کرد که آیا شرعاً مجاز هست یا نیست. راه دیگر همان راهی است که اصطلاحاً به عنوان عزل شناخته می‌شود که عبارت از اخراج الآلة و افراف المنی خارج الرحم است. یا اینکه اخراج الآلة صورت نگیرد اما در عین حال افراف المنی خارج الرحم اتفاق بیفتد؛ مثل آنچه که الان به عنوان محفظه‌هایی مورد استفاده قرار می‌گیرد تا از ورود اسپرم به رحم جلوگیری کنند. این هم در واقع حکم عزل را دارد؛ چون عمده مطلب در عزل همان افراف المنی خارج الرحم است. درست است که اخراج الآلة نیست و طبیعتاً ممکن است یک تفاوت‌هایی از حیث نوع این روابط داشته باشد اما در عین حال افراف المنی خارج الرحم هست.

پس یک مرحله و یک راه مربوط به مرد است؛ یعنی ایجاد موانع در آن چیزهایی که به مرد مربوط می‌شود. اما بخش مهم‌تر آن ایجاد موانعی است که مربوط به زن است. تا مرحله قرار دادن اسپرم در درون رحم، این مربوط به مرد است؛ اما از زمانی که این اسپرم می‌خواهد وارد رحم زن شود، از اینجا به بعد یک سری موانع قابل تصویر است. شما آن مراحل که ما عرض کردیم در نظر بگیرید؛ برای همه این مراحل موانعی پیش بینی شده است. یکی اینکه اساساً در همان مرحله اول، مانع تولید تخمک در زن شود؛ یعنی نگذارد در زن تخمک تولید شود. همان طور که در مرد این امکان را ایجاد

کرده‌اند که اسپرم تولید نشود، اساساً به نوعی از تولید تخمک در زن جلوگیری کنند و این ریشه‌ای‌ترین کاری است که ممکن است در اینجا صورت گیرد.

بر فرض که تولید تخمک به وسیله زن صورت گیرد، به نوعی جلوی ورود اسپرم به داخل مهبل یا از آنجا به سمت رحم را بگیرد. در مرحله سوم بعد از ورود اسپرم به مهبل و سپس به داخل رحم که به سمت فوقانی رحم حرکت می‌کند تا با قرار گرفتن در لوله‌ها با تخمک امتزاج پیدا کند، در همین مسیر آن را منهدم کنند. یعنی قبل از اینکه به لوله‌ها برسد، آن را از بین ببرند. مرحله دیگر آن است که بعد از آن که داخل در لوله‌ها گرفت و با تخمک لقاح پیدا کند، آن گاه مانع بازگشت آن به سمت رحم و مانع لانه‌گزینی آن شوند. مرحله آخر این است که از وقتی که لانه‌گزینی صورت گرفت، در آن مرحله آن را منهدم کنند.

جمع بندی

پس راه‌ها و طرق جلوگیری از بارداری بعد از بیان کیفیت بارداری، معلوم شد که یک بخشی مربوط به مرد است و یک بخشی مربوط به زن است. آن راه‌هایی که مربوط به مرد است، محدودتر است و راه‌هایی که مربوط به زن است تنوع بیشتری دارد؛ چون عمده این سیر انعقاد نطفه در داخل رحم صورت می‌گیرد. هر کدام از اینها باید اجمالاً به صورت جداگانه از نظر فقهی بررسی شوند که آیا اینها شرعاً مجاز هست یا نه.

از زاویه دیگر ما می‌توانیم یک تقسیم بندی دیگری برای این روش‌ها داشته باشیم. بخشی از این روش‌ها آثار موقت و محدوده زمانی خاصی دارند و منجر به عقم نمی‌شود؛ اما بعضی از اینها منجر به عقیم شدن مرد یا زن می‌شود. لذا این ملاحظه دیگری است که باید مورد توجه قرار گیرد.

پس این طرق و راه‌ها از یک جهت به راه‌های مربوط به زنان و راه‌های مربوط مردان تقسیم می‌شوند. از زاویه دیگر این طرق و راه‌ها گاهی منجر به عقم در زنان و مردان می‌شود و گاهی منجر به عقم نمی‌شود. با ملاحظه این مقدمه‌ای که عرض شد که یک تصویر کلی و اجمالی از این موضوع بیان کرده باشیم، باید این مطلب را در حدی که بحث اقتضا می‌کند، مورد بررسی قرار دهیم. عرض کردم که ارتباط این مطلب با مسأله عزل معلوم شد؛ عزل در واقع طبیعی‌ترین و ساده‌ترین و کم مؤونه‌ترین راه برای جلوگیری از بارداری است که از قدیم الایام مطرح بوده و ادله و روایات ما ناظر به آن بوده‌اند. اما آیا ما از آن ادله - چه ادله لفظیه و چه ادله عقلیه - می‌توانیم درباره این روش‌ها و این اموری که اینجا اشاره کردیم، حکم حرمت یا جواز را استفاده کنیم؟ این مطلبی است که باید بررسی شود.

«والحمد لله رب العالمین»